

GÖSTA BOHMAN:

Medborgarrätt, äganderätt och frihet

Ingvar Carlsson underkänner den västerländska rättsstatens syn på en medborgarrätt som garanterar friheten även för de många som inte tillhör folkmajoriteten, konstaterar Gösta Bohman.

Statsministern gör gällande att det av den svenska och västerländska rättsordningen skyddade och gynnade äganderättsinstitutionen och det vittomfattande fria samordningssystemet det möjliggör skulle kunna avskaffas av en mer eller mindre tillfällig politisk majoritet.

Vart syftar Ingvar Carlsson? Någon logiskt bärande klarhet står inte att finna i hans olika debattinlägg.

Gösta Bohman är riksdagsman och tidigare ordförande i Moderata Samlingspartiet och ekonomiminister.

Det hela började på höstens LOKongress. Det fortsatte i ett par debatter i riksdagen och föredrag ute i landet samt fullföljdes i artiklar i Dagens Nyheter.

Jag syftar på vår statsministers logiskt och principiellt svärbegripliga definition av begreppet "medborgarrätt" och på hans syn på denna medborgarrätts förhållande till den enskilda äganderätten. Jag syftar också på hans DN-artikel kring årsskiftet om "Machiavelli, makten och socialdemokratin", i vilken han ytterligare snärjer in sig i sin egen dialektik. Såväl då han tolkar medborgarrättsbegreppet som då han utvecklar sin uppfattning rörande socialdemokratins oförmåga att skapa bestående frihet slår han rekord i tankekrångel. Låt mig försöka bringa någon reda i den trassliga härvan.

Stig Strömholm har på annan plats i denna tidskrift – som vanligt både lärt och lekfullt – betygsatt Ingvar Carlssons semantiska övningar. Vad jag har att säga får betraktas som uttryck för en något annorlunda vinkling av samma ämne.

Vem avser bestämmandet?

Att medborgarrätten primärt har sin förankring i den allmänna rösträtten, detta får anses ligga till grund för Ingvar Carlssons resonemang. Så långt kan jag vara med. Men begreppet medborgarrätt är vidare än så – menar Ingvar Carlsson. Som "individer och medborgare skall vi alla vara med och bestämma – lika väl över landets ekonomi och politik som över det lilla och vardagsnära" – deklarerar han. Därmed utvidgas medborgarrätten/rösträtten till att avse även sådant som inte är reglerat i politisk ordning. Och då reses frågan om det

”bestämmande” han talar om faller inom och rör individens egen sfär eller avses omfatta även andra medborgare. Därutinnan får vi inget besked.

Inte heller får vi klart för oss om han i förstnämnda fall med bestämmanderätten har i åtanke de skyddsregler i grundlagen som ger våra medborgare vissa, ehuru tidsbegränsade, rättigheter som riksdagsmajoriteten inte utan vidare kan sätta sig över. Än mindre klarläggs om han menar att de enskilda medborgarna har vissa rättigheter och friheter även utanför det offentliga

Begreppet demokratisering har i den allmänna socialdemokratiska debatten ofta fått ersätta den mera utmanande termen ”socialisering”.

område som grundlagen har att reglera enligt sin s k portalparagraf om maktens källa.

Men det är uppenbarligen *inte* något sådant som Ingvar Carlsson avser. Han inte ens nämner grundlagen i sina många anföranden. Han förbigår begreppet medborgerliga fri- och rättigheter. Han påminner inte om grundlagsreglernas begränsning till ”offentlig” maktutövning och om den debatt som uppkommit om den demokratiska beslutsformens eventuella begränsningar. Han tycks över huvud taget inte vara medveten om att medborgarna kan behöva skydd i sin vardagstilltro mot det majoritetsförtryck som den allmänna rösträtten möjliggör.

Vart syftar statsministern?

Vad är det då han är ute efter? Det ligger onekligen nära till hands att anta att han — i

överensstämmelse med sitt eget partis mångtydiga program — vill utsträcka kollektiva majoriteters beslut till allt vidare områden inom vårt ”civila” liv. För socialdemokraterna är ju begreppen demokrati och demokratisering ingalunda begränsade till de politiska områden som regleras av vår författning. I själva verket har begreppet demokratisering i den allmänna socialdemokratiska debatten ofta fått ersätta den mera utmanande termen ”socialisering”.

Sverige har i dag en offentlig sektor som tar i anspråk runt 65 procent av vårt lands resurser. Den styrs av politiska beslut — som ytterst och indirekt vilar på den folkvilja som kommer till uttryck i allmänna val. Bara 35 procent av samhällsekonomin i denna mening är i dag fri från politisk styrning. Där har medborgarna i vart fall i princip frihet att själva bestämma över sin tillvaro och sin vardag utan statlig eller politisk inblandning. Inom den politiserade delen av samhället råder däremot inte motsvarande frihet. Vi får inte sätta våra barn i de skolor vi vill. Vi får inte söka upp de läkare eller sjukhus vi önskar. Vi saknar möjlighet att vårda våra äldre på det för dem lämpligaste sättet. Vi får i princip inte bygga på egen mark. Det allmänna tar hand om större delen av våra inkomster.

Kritiken av Ehnmark

Just det förhållandet att den offentliga sektorns storlek fått sådan omfattning och skattetrycket sådan tyngd att majoriteten av Sveriges folk saknar frihet att forma sitt eget liv — detta förbigår Ingvar Carlsson helt i sin DN-analys av Anders Ehnmarks bok om Machiavelli och friheten.

Ehnmarks grundläggande tes är att

Medborgarrätt, värdarätt och frihet

Machiavelli klart skiljer mellan "befrielse" från förtryck och "frihet" från förtryck. Den befrielse som kan uppnås när den härskande maktapparaten välts över ända leder till att befriarna själva skapar nytt förtryck. Ehnmarks slutsats är — starkt för- enklad — att de "socialistiska befrielse- rörelserna" under 1900-talet inte kunnat skapa varaktig frihet utan tvärtom ny ofri- het.

Betecknande för Ingvar Carlssons ovilja — om det inte är fråga om blindhet — att förstå vad Ehnmark avser med sin tolkning av Machiavelli är följande citat av Ingvar Carlsson:

"Ehnmarks tudelning av begreppet be- frielse och frihet är insiktsfull. Men den är inte invändningsfri. Framför allt inte för den som likt mig själv tillhör och pläderar för den *demokratiska* socialismen, d v s socialdemokratin."

Innebörden av denna självtillräcklig- hetens bekännelse är alltså att Ingvar Carlssons socialdemokratiska partitill- hörighet skulle utgöra motiv nog för att underkänna Ehnmarks på logiska och er- farenhetsmässiga grunder dragna slutsat- ser om de socialistiska rörelsernas oför- måga att skapa bestående frihet.

Frihetsbegreppet

De försök till saklig argumentation mot Anders Ehnmarks bevisföring som Ingvar Carlsson likväl ägnar sig åt bygger i stort sett på den tolkning av själva frihetsbe- greppet som han hävdade bl a i en debatt med mig för ett par år sedan. Han gjorde då gällande att ekonomisk trygghet utgjorde en avgörande förutsättning för individuell frihet. I demokratisk ordning fattade be- slut, syftande till att förverkliga en den so-

ciala jämlikhetens trygghetspolitik kunde därför inte betraktas som frihetsfientlig. Demokratin som sådan och beslut av en parlamentarisk majoritet för att förverkli- ga bl a sådant som Ingvar Carlsson kallade "en stegvis reformistisk politik" kunde alltså rent definitionsmässigt aldrig "hota friheten".

I sin kritik av Ehnmark stöder sig Ingvar Carlsson på sitt eget medborgarrättsbe-

De socialistiska befrielse- rörelserna under 1900-talet har inte kunnat skapa varaktig frihet utan tvärtom ny ofrihet.

grepp. På ett begrepp med andra ord som å ena sidan är utvidgat till "något mera och vidare" än den allmänna rösträtt på vilken svensk författning vilar, men å andra sidan till sitt innehåll blir beroende av den poli- tiska majoritet som utgått som resultat av denna rösträtt. Han underkänner den väst- erländska rättsstatens syn på en medbor- garrätt som garanterar friheten även för de många som inte tillhör folkmajoriteten.

I mina egna debatter med Ingvar Carls- son påvisade jag att begreppen frihet och trygghet var två skilda begrepp — i vissa fall oförenliga, i andra fall möjliga att tillämpa vid sidan av varandra och kompletterande varandra. Jag gjorde gällande att den indi- viduella friheten ofta — för att inte säga i regel — måste anses som en förutsättning för enskilt ansvarstagande och för möjlig- heterna för den enskilde att skapa inre och yttre trygghet. Jag hävdade med skärpa att medborgarnas utsikter att efter egna vär- deringar forma sitt liv begränsades ju mer den offentliga sektorn trädde in med krav

på att monopolistiskt styra och förvalta människors tillvaro.

Ingvar Carlssons DN-artikel belyser med önskvärd klarhet hur främmande han är för de grundläggande frihetskrav som demokratin bygger på samt därmed också för de slutsatser Anders Ehnmark redovisat rörande motsättningen mellan befrielse och frihet. Med Ingvar Carlssons demokrati- och medborgarrättsbegrepp blir det möjligt att i stort sett ohämmat inskränka den fria sektorns omfattning. Den ofrihet befrielsen ersätts av blir inte bara fullt möjlig utan också sannolik.

För Ingvar Carlsson framstår detta som inte bara naturligt utan också som något eftersträvarsvärt. Han är ju socialist. Enligt hans eget partis program skall majoritetsbeslutens politiska Sverige genom kollektiva insatser tillgodose "en växande

Artikeln belyser hur främmande han är för de grundläggande frihetskrav som demokratin bygger på.

(kurs. av mig) del av människornas behov". Med andra ord också det som de i dag själva bestämmer över. För att än en gång använda hans egen terminologi — även "deras rätt till det lilla och vardagsnära" skall genom det tvång som också demokratisk maktutövning möjliggör kunna avskaffas genom kollektiva majoritetsbeslut.

Skydd för medborgerliga fri- och rättigheter

Den ideologi Ingvar Carlsson talar för strider flagrant mot den rättsuppfattning som

gör sig gällande i många andra demokratiska stater som ligger till grund för Europarådskonventionen om skydd för medborgerliga fri- och rättigheter. Konventionen tillkom efter andra världskrigets slut, därför att demokratin förfall under 1920- och 1930-talen samt nazismens, fascismens och kommunismens våldsläror var rotade i bristande respekt för enskilda individers rättsliga och civila integritet. Konventionen ger visserligen de undertecknande staterna stort utrymme för av s k allmänintresse betingade ingrepp. Den *slår likväl klart fast* vissa bärande principer. Medlemsländerna förpliktas bl a att lämna den enskildes äganderätt okränkt. De fri- och rättigheter som den omfattar skall tryggas utan åtskillnad på grund av kön, ras, språk och förmögenhet.

Ingvar Carlssons många medborgarrättstal bygger även i övrigt på jämförelser mellan innehållsmässigt och logiskt oförenliga begrepp. Han lägger dem till grund för — som han påstår — mot varandra stående alternativ för maktutövning i vårt land. Det ena bygger på hans oklara medborgarrättsbegrepp. Det andra — som *ingen* politisk meningsriktning står för — påstås helt framt innehålla att makt och inflytande i dagens Sverige skulle vara baserat på äganderätten. *Om* han emellertid verkligen menar allvar, leder hans resonemang till den helt orimliga slutsatsen att avskaffandet av fritt och enskilt ägande skulle förstärka hans medborgarrätt. Om man tolkar hans medborgarrättsbegrepp så extensivt som man i värsta fall skulle kunna göra, då blir naturligtvis slutsatsen inte lika orimlig. Men är det total socialisering han har i tankarna, då bör han säga det klart ut. Och inte snubbla och virra.

Den enskilda äganderätten

Låt mig erinra om de uttalanden som författningsutredningen på sin tid gjorde i samband med att fråga väckts om införande av grundlagsenligt skydd för äganderätten i det förslag till ny regeringsform som utredningen arbetade med. Utredningen framhöll att äganderätten i vårt land "i all tid åtnjutit rättsordningens skydd; respekten för den enskildes äganderätt utgör i själva verket en av grundvalarna för vad vi avser med begreppet rättsstat". Visserligen har — framhöll utredningen vidare — begreppet äganderätt numera inte samma innehåll som i äldre tid. Samhällsutvecklingen har medfört ständigt nya inskränkningar i befogenheter som tidigare betraktades som förbundna med äganderätten. Men — strök utredningen under — "den principiella respekten för äganderätten kvarstår dock orubbad. Enligt stadgad rättsuppfattning får ingrepp däri ske endast då så krävs för att tillgodose allmänna eller enskilda intressen av stor vikt."

Utredningen tillade att av ålder gäller också i svensk rätt grundsatsen om rätt till ersättning vid tvungen egendomsavhändelse; vid avhändelser av expropriationsnatur gäller som huvudprincip att full ersättning skall utgå. I själva verket torde det förhålla sig så — vilket Gunnar Heckscher påvisat i en artikel i Svenska Dagbladet (den 5 januari 1987) — att grundlagsskydd för enskild äganderätt länge ansågs obehövt just därför att äganderätten hade så starkt skydd av allmänna opinionen att ingen på allvar satte den i fråga.

Statistiska centralbyrån har med övertygande siffror gång på gång visat att den övervägande majoriteten av svenska hushåll äger bil, båt, husvagn, eget hem eller sommarstuga. Många äger dessutom ak-

tier, obligationer, pengar på banken och en egen pensionsförsäkring. Snart sagt varje transaktion av alla de många tusentals som äger rum varje dag året runt i form av köp, byte eller annorledes förutsätter att egendom byter ägare. Den fria hushållning det här är fråga om skulle inte vara möjlig, om inte rättsordningen — direkt eller indirekt — garanterade och skyddade just ägandet. Så är det — och så har det varit i vårt land under århundradena. Så är det överallt ute i världen. Ehuru i ytterst begränsad skala i socialistiskt styrda länder.

Att äga, utöva näring och träffa avtal om ägande och tjänster formar vår svenska samhällsordning. Domstolar och myndigheter ingriper vid avtalsbrott. Hårda sanktioner drabbar den som orättmätigt eller med våld berövat någon annan hans egendom.

Den enskilda äganderätten utgör en grundläggande förutsättning för den västerländska marknadsekonomiska samhällsordningen. I motsats till centralt styrda planekonomier möjliggör äganderättsinstitutet en spridning av makt, ansvar och beslutsfattande till ett stort antal producenter och konsumenter, vilkas beslut och inbördes transaktioner leder till det effektivaste och i valfrihet pågående utnyttjandet av de resurser som står till förfogande i samhället. I själva verket står äganderätten inte i motsättning till medborgarrätten, så som jag vill definiera den. Den utgör i stället en förutsättning för sådan medborgarrätt och de friheter som den ytterst bygger på.

När Ingvar Carlsson i sin DN-artikel avslutningsvis överraskande gör gällande att friheten blir möjlig "när makten plockas isär och fördelas på många händer", då är det strängt taget detta spridda enskilda

ägande som han — omedvetet — apostroferar. Än mera motsägelsefull blir han, när han i det sammanhanget som mål för den "utmaning" han säger sig inse att socialdemokraterna i dag står inför anger att "fler och fler människor skall kunna bestämma över sina egna liv".

Skall äganderätten avskaffas?

Att det av den svenska och västerländska rättsordningen skyddade och gynnade äganderättsinstitutet och det vittomfattande fria samordningssystemet det möjliggör skulle kunna avskaffas av en mer eller min-

Någon logiskt bärande klarhet står inte att finna i hans olika debattinlägg.

dre tillfällig politisk majoritet borde förfalla varje tänkande medborgare som något helt absurt. Men det är *just detta* som statsminister Ingvar Carlsson — i vart fall av hans egna ord att döma — gör gällande, när han i debatten skapar ett eget medborgarrättsbegrepp som snart sagt allting annat överordnat. Alltmedan andra länder söker ge äganderätten skydd i författningen mot en medborgarmajoritets plötsliga beslut.

Det svenska rättsmedvetandet bygger av ålder på att ingångna avtal skall respekteras. Även begreppet "avtalsfrihet" kan betraktas som ett utflöde av äganderättsinstitutet. Men det är mer omfattande än så. Avtalsfriheten — eller kontraktsrätten — gäller över hela fältet och omfattar tjänster och andra transaktioner som möjliggör friktionsfri samlevnad människor emellan och har därför givits rättsordningens stöd och skydd.

Kontentan av det försök jag här har gjort att bringa klarhet i Ingvar Carlssons tänkande, så som det kommit till uttryck i hans olika debattinlägg under de senaste månaderna, är strängt taget att någon logiskt bärande klarhet *inte* står att finna. Både hygglig och klok har den nye statsministern tidigare tyckts mig vara, men det positiva intryck han gjort falnar inför de senaste månadernas verbala krumelurer. Vad är han egentligen ute efter? Av en statsminister har landets medborgare rätt att kräva besked. Inte minst då han tar till orda i sådana termer att det finns skälig anledning anta att det är ett annat samhällssystem han vill förorda. Det förhållandet att han kan vara skakad av de starka reaktioner som mött den långa rad av utmanande förslag på skatterätts- och äganderättsområden som hans regering förelagt riksdagen under höstens lopp kan inte rimligen antas utgöra motiv nog för hans verbala excesser.

Om det är tillåtet att utnyttja den majoritetsställning kommunisterna givit honom i riksdagen och ohämmat "lägga beslag" på redan hopsparade pensionspengar, vore det då inte möjligt — frågar sig många med all rätt — att på motsvarande sätt ta hand om de fonder som LO, TCO eller andra liknande organisationer sparat ihop under årens lopp? Eller privata bankkonton? Eller äganderätten till skilda medborgargrupper bilar, båtar eller egna hem? Principiellt föreligger ingen olikhet mellan något sådant och det som nu skett med pensionärernas hopsparade pengar. I alla dessa fall är det fråga om att dra in enskild egendom till staten. Är det måhända ännu längre gående möjligheter i detta hänseende han argumenterar för, då bör han "tala ur skägget".